

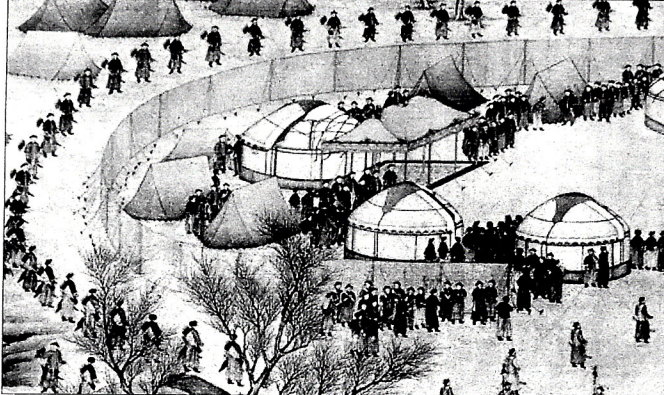
"...Narkotik alışqanlığın xam maddəsi xaşxaş-qədimlərə gedib çıxan ənənəvi münasibətlərin, etnik millətçiliyin və ideologiyaların xam maddəsidir. Əgər məqsədə uyğun olan bir keçmiş yoxdursa, bu, həmişə yenidən meydana gətirilə bilər. Keçmiş qanunlaşdırılır və ixtisar ediləcək heç bir şeyi olmayan indiki dövrə təkabürlənəcək bir plan təqdim edir..."

Erik Hobsbavm
(Alman alimi)

Ermenilər mənsubiyyətlərini Nuh Peyğəmbərə və guya onun nəvəsinin nəvəsi "Hay" və ya "Hayq"ı da-yandıraraq, bölgənin ən qədim xalqı olduqlarını və Urartu kimi əzəmətli bir dövlət qurduqlarını tarix elminə təqdim etməkdədirlər. Beləliklə, ortaya belə bir məqam çıxır: tarix saxtalaşdırılır! Kim necə fikirləşir fikirləşsin, mənə görə, millət ola bilmək üçün tarix saxtalaşdırılması ən mühüm ünsürdür. Nahaq yərə Ernest Renan "tarixi saxtalaşdırmaq millət olmağın ilk şərtidir" deməyib.

(Əvvəlki ötan sayımızda)

Tarixi və coğrafi bir ad olan Ermənistan ilə Hay soyunun əlaqəsi hələlik isbat edilməmişdir. Belə bir məsələ, "Hay/Hayk - ermeni" soyunun nə olduğunu gündəmə gətirməkdədir. Bizə görə, "Hay və erməni" ayrı-ayrı terminlərdir. Onu da qeyd edək ki, Armini (Ermənistan) qadimlərdə Əhəməni imperiyasına təbə olan ölkə idi və onun erməni mənşəli çarları yox idi. Ermənistanı ilk qarlı türk-sakların çarlığı kimi təşəkkül tapmışdır. "Ermənistan" coğrafi bir termin olaraq müxtəlif irq və mədəniyyətlərə sahib olan insanların bərabər yaşadığı bir toplunun mövcud olduğunu göstərir. Bütün bunlar, iddia edildiyi kimi, tarixi və coğrafi bir termin olan Ermənistanı erməni deyər (fəda edilən Hay) və ya Hayk soyunun əlaqəsini çətinləşdirir. Ermənilerin hamısı olmasa da bir qisminin, xüsusilə də "Qriqorayan erməni"nin türk mənşəli və xristianlaşdırılmış olması qənaəti burada bir az ağırılıq qazandırır. Xüsusilə bulğar türklərinin, kumanların, qıpçaqların, avartların, uzların, peçenə və albanların bir hissəsinin erməni kilsəsinin təsiri altında qədimdə tarixi qaynaqlardan məlumdur. Onların bir hissəsi günümüzdə Anadoluda və ya Hayk arasında və simal-qərbi Anadoluda yaşayırlar. Ana dilləri türkcədir. İncilləri türkcədir, ibadətlerini türkcə edirlər. Eyni zamanda bütün mənbələr erməni kralı Tridatın və Ermənistanı xristianlaşdırən Əziz Qriqorun pərişanlı olduğunu sübut edir. Şəxsən mən, hamısı olmasa da türkcə danışan, dini ayinlərini

rın yaşadığı qala indi də gürcü dilində "Şəmşvilde" adlanır ki, bu da türkcə "üç ox" (gürcüçə samir - üç, şvilde - ox deməkdir) adının tərcüməsidir. "Sisakan nəslinin tarixindən" adlı əsərin müəllifi, aslən türk çinli olan Stepan Orbelyan yazırdı ki, çinlilər III əsrdə "Çin-Bakurun" başçılığı ilə Dəryal keçidi vasitəsilə şimaldan Gürcüstana gəlmiş və gürcü çar onları hörmətə qəbul edərək yerləşmələri üçün Orbeli qalasını vermişdi. Çinlilərin hakim sülaləsi bu qalada yaşadığına görə Orbeli adlandırıldı. Bu sülalə min ilə yaxın hakimiyyətdə olmuş və 1117-ci ildə süqut etmişdir. Gürcülərdə keçən əsrlərdə qədim məşhur Orbeli knyaz nəslinə də öz adını türk orbelilərdən almışdır. Erməni tarixçisi N.Q.Adons yazırdı ki, Gürcüstanda knyaz Orbelianlar ac-

ERMƏNİ XİSLƏTİ

"Tarixi saxtalaşdırmaq millət olmağın ilk şərtidir"

Mürsəl İRƏVANLI,
Yazıçı-publisist,
M.Qorki adına Beynəlxalq mükafat laureatı

türkcə ifadə edən, ayinlərində türk musiqisinə yer verən, müqəddəs kitabları türkcə olan və özlərini türk hiss edən Qriqorayan ermənilərinin türk mənşəli, xristianlaşdırılmış və erməniləşdirilmiş türklərə olacaq qənaətinə dəyər. Amma təbii ki, bu düşüncələri bütün "ermənilər"ə şamil etmək doğru olmaz. Tarixdə erməniləşdirilmiş xalqların etnik mənşəsinə dair çox sanballı məlumatlar vardır ki, bunlara da türk çinli, mamıqunlar (mamikonyanlar), orbəllər, baqrationlar və s. tayfaları aid etmək olar. Təəssüf ki, xalqımızın etnoqenezində rol oynayan türk çinli Azərbaycan tarixşünaslığında indiyədək qəti olaraq tədqiqat obyektinə çevrilməmişdir. Cənubi Qafqazda çinlilər həm Ermənistan ərazisində, həm də Gürcüstanda III-IV əsrlərdən məskun idilər. Mənbələrdə bu tayfaların Albaniyada məskunlaşdıqlarına dair məlumatlar da yer almaqdadır. Günümüzdə Azərbaycanda çinli tayfası ilə bağlı bir çox yaşayış məntəqələri mövcuddur: Çinli Zeynallı, Çinli Botulus, Çinli dağı, Çinli daşı və s. XIX əsr Azərbaycan tarixçisi Əhməd bəy Cavanşir yazır ki, çinlilər Gürcüstanda mövcud olmuş Azərbaycan tayfalarından biri idilər, sonra onlar 1759-cu ildə Qarabağ xanı Panah xanın dövründə Qarabağda məskunlaşdılar. Qədim Erməni mənbələrində bu tayfaların adı çən kimi əksini tapmışdır. Həmin etnonim qədim gürcü mənbələrində çin kimi yazılır və aydın şəkildə "türk" adlandırılmışdır. Bu tayfaların di mənsubiyyəti haqqında erməni tədqiqatçıları nədənsə yazmaqdan

çəkinirlər. Amma eyni zamanda bu tayfaların Çin ölkəsindən gəlmə, bəzilər isə etnik mənsubiyyətlə çinlilər olmasın sübut etməyə çalışırlar. Əslində çinli Çin Türkcüstanından gələrək Ermənistanı III əsrdən yaşamağa başlamış qədim türk tayfalarından biridir. Onların türkdilliliyi onların sübut edən faktlardır. Məsələn, tayfaların başçıların adları - "Mamiqun və Qonaq" adları qədim türk mənşəlidir. Qeyd olunmalıdır ki, Mamiqun adının sonundakı "qun" komponenti türklərdə və monqollarda çarları və emirlər adlarında da vardır. A.Bakixanov yazır ki, III əsrdə Albaniyaya şimaldan basqın etmiş türkdillil basillərin çarının adı Katarqun idi. Tədqiqatlar göstərir ki, Ermənistanı çinlilər IV əsrdə xristian dinini qəbul etmişlər. VIII əsrə qədər erməni çünlülərində başçıların hamısı çinlilərdən ibarət idi. Çinlilərin ödədi Mamiqun adlı başçının adı ilə ermənçə Mamiqonyan (Mamiqunlar) adını daşıyırdılar. Təxminən IV əsrin əvvəllərində Çin sərhəddindən Ermənistan ərazisinə köçərək Taron və Tayk vilayətlərinə yayılaraq çinli türklər, mamikonyanlar adı ilə tarix səhnəsinə çıxmışlar. Əslində mamikonyanlar "mamiqun" sözünün təhrif olunmuş forması olsa da, öz kökünü qoruyub saxlayırlar. Bu qəbilədən olan mamikonyanlar IV-VIII əsrlərdə nəslən "erməni" ordusunun baş komandanı, yəni "sparapet" olmuşlar. Mamikonyanlar nəslindən məşhur sərkərdələr törəmişlər. Artavazd, Vasak, Samuel, Manvel, Vardan, Amayak, Vaan, Vard, Vaçə, Amazasp, Muşel,

Qriqor və digər mamikonyanlar bu nəslindəndirlər. Ermənistan Sovet Ensiklopediyasında da Buradakı məlumatlara görə, Mamikonyanların əcdadları - Mamik və Konaq/Qonaq adlı iki ələbəy başçılığı altında bir tayfa III əsrin I yarısında (221-226-cı illər) Ermənistan ərazisinə Cənub ölkəsindən gəlmişlər. Bu ölkə Mərkəzi Asiyadakı Kuşan çarlığına yerləşirdi. E.ə. II-I əsrlərdə Mərkəzi Asiyada, onun Toxanstan adlı əyalətində beş qoldan ibarət bir tayfa itifaqı yaranmışdı ki, qədim Çin mənbələrində bu tayfa itifaqı "Quyjuan", yaxud "Quyşuan" adlanır. Bu da "Kuşan" etnoniminin Çin dilində tələffüz və yazılış formasıdır. Mamikonyanların türk olması barədə V əsr tarixçisi Pavstos (Favstos) Buzand qeyd etdikdi ki, sərkərdə Muşel Mamikonyan çənliyin (və ya çinlilərin) törəmələrindəndir. Əvvəlcə də qeyd etdiyimiz kimi, çənliyin çinli olduğuna dair mülahizələr irəli sürülsə də haqiqətilər əks etdirmir. Erməni tarixçisi P.K.Patkanov yazır ki, çənli III əsrin əvvəllərində Ermənistan ərazisinə yerləşmişdilər. Onlar çinli (Çin ölkəsinin köklü əhəliyi) yox, türklər idilər. Patkanov eyni zamanda qeyd edir ki, çənli haqqındakı məlumatlara erməni mənbələrində rastlaşmaq mümkünür. Çənli hələ çox-çox əvvəl Çinin qərbində, Qaşqarın yaxınlığında, Eftalitlərin şimalındakı ərazilərdə yaşayırdılar. Ermənistanı çinlilərin əksinə olaraq Gürcüstanda, Kür çayının sahillərində yaşayan çinlilər əvvəlcə xristian dinini qəbul etmişlər. Onla-

dadlarını çinlilərin ölkəsində axtarırlar və Çin-Bakuru özlərinin ulu əcdadları hesab edirlər. Orbeli (Orbelyan) xan nəslini 1117-ci ildə Gürcüstanda Lori qalasını tikmişdi. Lakin xristian ermənilər və gürcülər Orbelilərə qarşı mübarizəyə başladılar. Nəticədə bu xan nəslinin bir hissəsi qəşunu ilə Xristian köçüb gəlmiş, Sisakan qəbul etmiş, sonra da hakimiyyəti ələ almışdı. XIII əsrdə Sisakanın hakimi Stepan Orbelyan idi. Onun 1290-cu ildə yazdığı "Sisakan nəslinin tarixindən" adlı əsər ermənçə yazılmışdır. Bu da təbii idi. O vaxt Sisakanda kilsə artıq erməni kilsəsinin təbəliyində və xristian albanlar içərisində bütün yazı-pozu da erməni dilində aparılırdı. Xristian dininə məsum olan Stepan Orbelyan da əsərin ermənçə yazmalı idi. Bu da bir haqiqətdir ki, Sisakanda Si sülaləsi uzun müddət hakimiyyətdə olmuşdur. Stepan Orbelyanın verdiyi məlumata görə, sisaklar (sakların Si sülaləsi) Snyuliner və albanların əcdadları olmuşlar. (Ardı var)